

Dějiny filosofie 1 (antika a středověk)

KFI/KDFAS

Garant předmětu

Mgr. Lukáš Novák, Ph.D.

kancelář: TF JU, Kněžská 8, dveře č. 4.31

e-mail: lukas.novak@skaut.org

tel.: 776 059 423

eb : www.skaut.org/ln/

pozn.: L. Novák se na TF JU vyskytuje obvykle pouze ve dny výuky; jindy je možné domluvit osobní kontakt v Praze na FF UK.

Cíle předmětu (anotace)

Cílem přednáškového cyklu je seznámit studenta se základními postavami a směry antické a středověké filosofie. Výklad se soustředí na představení Platóna a Aristotela jakožto dvou hlavních myslitelů filosofie antické, a Augustina a Tomáše Akvinského jakožto dvou hlavních myslitelů období středověku. Studenti se v rámci předmětu seznámí především se základními tématy epistemologickými, metafyzickými, logickými a etickými (poznání a realita, ideje, substance, univerzálie, Bůh, dobro)

Předpoklady (očekávaná vstupní úroveň znalostí a dovedností)

Předmět nepředpokládá žádné speciální vstupní znalosti nad rámec požadavků přijímacího řízení. Úspěšné absolvování předmětu v kombinované formě ovšem předpokládá elementární historické povědomí na středoškolské úrovni a schopnost samostatné práce s primární i sekundární literaturou.

Počet kreditů: 3

Typ předmětu: povinně volitelný

Doporučený ročník: 1.

Semestr: ZS

Požadavky na studenta

Na studenty se nekládou žádné průběžné požadavky kromě samostudia předepsané primární a sekundární literatury (viz níže: zakončení předmětu). Přestože účast na přednáškách není povinná, *velmi se doporučuje*.

Organizace studia

Výuka probíhá ve dvou čtyřhodinových přednáškových blocích; mimoto se předpokládá samostudium doporučené sekundární literatury a četba předepsaných primárních textů.

Individuální práce studenta (kontrola samostatného studia)

Pro předmět není stanovena žádná seminární práce. Kontrola samostudia spočívá v ústním pohovoru o předepsaných primárních textech (viz Požadavky na studenta).

Přehled studijní literatury a dalších studijních pomůcek

Povinná základní studijní literatura

- Störig, H.-J. *Malé dějiny filosofie*. Praha, 2001. (Tuto knihu lze vždy nahradit odpovídajícími pasážemi dějin A. Kennyho nebo F. Coplestona ze seznamu doporučené literatury.)
- Pieper, Josef. *Scholastika*. Praha: Vyšehrad, 1993.
- Pieper, Josef. *Tomáš Akvinský*. Praha: Vyšehrad, 1997.
- Karfík, F., Němec, V. a Vilím, F. *Křesťanství a filosofie: Postavy latinské tradice*. Praha: Česká křesťanská akademie, 1994.
- Hošek, Radislav (ed.). *Aurelius Augustinus. Říman, člověk, světec*. Praha: Vyšehrad, 2000. (úvodní studie, str. 10–76)

Doporučená rozšiřující studijní literatura

- Coplestone, F. *A History of Philosophy*, vols. 1–8. Burns Oates & Washbourne, 1946–66; vol. 9, Search Press, 1975. Reprinted in 11 vols., Continuum, 2003.
- Kenny, A. *Stručné dějiny západní filosofie*. Volvox Globator. Praha, 2000.
- Graeser, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*. Praha: Oikúmené 2000.
- Armstrong, A. H. (ed.). *Filosofie pozdní antiky*. Praha: Oikúmené, 2002.
- Steenberghen, Fernand Van. *Dějiny středověké filosofie*. Praha: TRS, 1990.
- Heinzmann, R. *Středověká filosofie*. Olomouc, 2000.
- Libera, A. de. *Středověká filosofie*. Praha: Oikúmené, 2001.
- Heider, Daniel a Svoboda, David (eds.). *Univerzálie ve scholastice*. Studia Neoaristotelica 9 (2012), Supplementum I. České Budějovice: TF JU, 2012.
- Hošek, Radislav (ed.). *Aurelius Augustinus. Říman, člověk, světec*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- Karfíková, Lenka. *Milost a vůle podle Augustina*. Praha: Oikúmené, 2006.
- Otisk, Marek. *Na cestě ke scholastice*. Praha: Filosofia, 2004.
- Anselm z Canterbury, *Fides quaerens intellectum*, ed. Lenka Karfíková, Praha: Kalich, 1990.
- Otisk, Marek. *Metafyzika jako věda*. Praha: Filosofia, 2006.
- Sousedík, S. *Jsoucnost a bytí. Úvod do četby sv. Tomáše Akvinského*. Praha: Křesťanská akademie, 1992.
- Kenny, A. *Tomáš Akvinský*. Praha: Oikúmené, 1993.
- Sousedík, S. *Jan Duns Scotus, doctor subtilis, a jeho čeští žáci*. Praha: Vyšehrad, 1989.
- Chabada, Michal. *Ján Duns Scotus. Vybrané kapitoly z jeho epistemológie a metafyziky*. Univerzita Komenského Bratislava, 2007.
- Chabada, Michal. *Úvod do čítania Jána Dunska Scota*. Ružomberok: Verbum, 2012.
- Lička, Lukáš. „Supozice mentálního termínu podle Viléma Ockhama“. *Studia Neoaristotelica* 9, č. 3 (2012): xx–lxii.

Další studijní pomůcky

- Stanford Encyclopedia of Philosophy <<http://plato.stanford.edu>>
- Internet Encyclopedia of Philosophy <<http://www.iep.utm.edu>>

Způsob zakončení předmětu: ZKOUŠKA

Podmínkou získání známky je splnění následujících dvou povinností:

- 1) Student si zvolí a přečte 3 díla 3 různých autorů z následujícího seznamu (po dohodě s vyučujícím i jiná). V rámci ústní zkoušky vyloží obsah jednoho z nich, které mu bude zadáno na místě.

Seznam děl:

- Platón: Obrana Sókrata
- Platón: Faidón
- Aristotelés: Metafyzika, kniha 1
- Aristotelés: Fyzika, knihy 1 a 2
- Aurelius Augustinus: O svobodném rozhodování (in *Aurelius Augustinus. Říman, člověk, světec*)
- Aurelius Augustinus: Vyznání, knihy 10 a 11
- Boëthius: Filosofie utěšitelka
- Anselm z Canterbury: Proslogion (in: *Fides quaerens intellectum*, Kalich 1990)
- Tomáš Akvinský: Komentář k Aristotelově Metafyzice, předmluva (in: Stanislav Soušedík: *Jsoucno a bytí*. Křesťanská akademie, Praha 1992)
- Tomáš Akvinský: Rozdělení a metody vědy
- Tomáš Akvinský: O stvoření
- Tomáš Akvinský: O zákonech v Teologické sumě
- Tomáš Akvinský: O lásce
- Jan Duns Scotus: O existenci nekonečného jsoucna (in: Stanislav Soušedík: *Jan Duns Scotus, Doctor subtilis a jeho čeští žáci*, Praha 1989)
- Jan Duns Scotus: O svobodné vůli (<http://www.skaut.org/vyuka/ds-modality.rtf>)
- Vilém Ockham: Důsledky nominalismu pro pojetí vědy (in: Stanislav Soušedík: *Texty k studiu dějin středověké filosofie*, Praha 1994)

- 2) Závěrečný písemný test z vykládané látky.

Známka je udělena za dosažený výsledek v závěrečném testu; pro známku „dobře“ je třeba dosáhnout minimálně cca 60% bodového výsledku. Po písemném testu následuje ústní pohovor o zvolených třech titulech z předepsaného seznamu primárních textů, jeho úspěšné absolvování je podmínkou zapsání známky z testu.

Obsah předmětu (přehled tematických okruhů)

Předmět, shodně s variantou pro prezenční formu studia, tematicky pokrývá tyto okruhy:

1. Předsókratovská filosofie
2. Sókratovské období
3. Platón
4. Aristotelés
5. Helénismus
6. Novoplatonismus a rané křesťanské myšlení
7. Augustin
8. Raná scholastika
9. Arabská a židovská středověká filosofie
10. Tomáš Akvinský a 13. století
11. Augustinsko-františkánská tradice, Scotus a Ockham

Témata jsou dále detailněji rozpracována. Připojené kontrolní otázky a úkoly mají studentovi pomoci utvořit si představu, získání jakých znalostí se v daném tématu asi očekává. Měřítkem zvládnutí tématu je schopnost velmi stručně (zpravidla jedna, maximálně 3 věty) odpovědět na každou otázku.

1. Předsókratovská filosofie

Osnova tématu (dílčí témata)

- mílétané
- pýthagorejci
- Hérakleitos
- eleaté
- Empedoklés
- Anaxagorás
- atomisté

Komentář

V tematickém okruhu jde o povědomí o základních problémech, pojmech a souvislostech mezi jednotlivými autory.

Studijní materiály

Störig, H.J. *Malé dějiny*, díl 2, kap. 1.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaký je význam a filosofická souvislost následujících pojmů v předsókratovské filosofii?
Arché, nús, logos, apeiron, oheň, voda, vzduch, prvek, jsoucno, jedno, atom, pohyb, bůh, aporie.
2. Z jakých pramenů pochází naše znalost předsókratovských autorů?
3. Najděte si na historické mapě místa, s nimiž je spjata činnost předsókratovských filosofů.
4. Oživte si základní historické milníky dějin antiky a zařaďte si antické myslitele do jejich kontextu.

2. Sókratovské období

Osnova tématu (dílčí témata)

- Sofisté: Prótagorás, Gorgiás
- Sókratés
- Malé sókratovské školy: kynická, kyrénská, megarská

Komentář

Těžištěm okruhu je osobnost Sókrata a její význam.

Studijní materiály

Povinné: Störig, *Malé dějiny*, díl 2, kap. 2, I–II.

Povinné: Störig, *Malé dějiny*, díl 2, kap. 2, V.1.

Doporučené: Graeser, *Řecká filosofie*, str. 11–162.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vysvětlete výrok „Člověk je mírou všech věcí“.
2. Vysvětlete smysl Sókratova výroku *vím, že nic nevím*.
3. V čem spočívá Sókratovo „babické umění“?
4. Jaké byly skutečné důvody Sókratova odsouzení?
5. Z jakých pramenů máme zprávy o Sókratovi, a v čem jsou problematické?
6. V čem Sókratés kritizoval sofisty?
7. Co je hédonismus a kdo jej zastával?
8. Která filosofická škola je předchůdkyní stoicismu?
9. Co je to *apatheia*?
10. Jak souvisí peloponéská válka s osudem Sókrata?

3. Platón

Osnova tématu (dílčí témata)

- Teorie poznání: *epistémé* vs. *doxa*, *anamnésis*
- Ideje a participace
- Duše a tělo, nesmrtelnost
- Ctnosti
- Spravedlivá obec

Komentář

Platónově filosofii bude věnován podrobnější výklad na přednášce.

Studijní materiály

Povinné: Störig, *Malé dějiny*, díl 2, kap. 2, III.

Doporučené: Graeser, *Řecká filosofie*, str. 163–269.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Co je podle Platóna „vskutku jsoucí“?
2. Čeho se podle Platóna týká skutečné poznání?
3. Jaký je vztah mezi smyslově vnímatelnou skutečností a idejemi?
4. Jak může duše poznávat ideje?
5. Jaký je podle Platóna vztah duše a těla?
6. Co je podle Platóna spravedlnost?
7. V jakém smyslu je filosofie přípravou na smrt?
8. Proč Platónův Sókratés neuprchl z vězení?

4. Aristotelés

Osnova tématu (dílčí témata)

- Teorie poznání: Aristotelův realismus, kritika Platóna, smysly a rozum
- Principy přírodní filosofie: látka a forma, potence a akt, čtyři příčiny, změna
- Metafyzika: Jsoucno a kategorie, esence
- Etika: ctnosti, *eudaimonia*
- Politická teorie

Komentář

Aristotelovi bude věnován podrobný výklad na přednášce.

Studijní materiály

Povinné: Störig, *Malé dějiny*, díl 2, kap. 2, IV.

Doporučené: Graeser, *Řecká filosofie*, str. 270–375.

Doporučené: Armstrong, *Filosofie pozdní antiky*, str. 48–64.

Kontrolní otázky a úkoly

1. V čem Aristotelés především kritizuje Platóna?
2. V čem spočívá Aristotelův realismus?
3. Vysvětlete obecné poznání podle Aristotela
4. Vysvětlete Aristotelovu analýzu pohybu/změny
5. Uveďte do vzájemného vztahu pojmy *potence*, *akt*, *látka*, *forma*, *substance*, *akcident*.
6. Co je to esence?
7. Co jsou to kategorie?
8. Vysvětlete význam pojmu *eudaimonia*.
9. Co je podle Aristotela ctnost?
10. Co je podle Aristotela cílem lidského života?
11. Co je to *polis*?
12. Čím se liší Aristotelovo a Platónovo chápání obce?

5. Helénismus

Osnova tématu (dílčí témata)

- Historické pozadí a obecná charakteristika helénismu
- Stoa
- Epikureismus
- Skepticismus
- Eklekticismus

Komentář

Při studiu specifik konkrétních škol by studentům neměly uniknout společné rysy helénistického myšlení a vůbec povaha helénismu jako jednotné kulturně-myšlenkové epochy. Největší důraz nechtě je kladen na stoicismus.

Studijní materiály

Povinné: Störig, *Malé dějiny*, díl 2, kap. 3, I–IV.

Doporučené: Armstrong, *Filosofie pozdní antiky*, str. 147–186.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Co je to *apatheia* a *ataraxia*, které školy těmito pojmy operují?
2. Vysvětlete shody a rozdíly mezi aristotelskou, stoickou a epikurejskou etikou.
3. V čem se všechny helénistické směry shodují?
4. Popište návaznosti helénistických škol na starší tradice.
5. Co jsou to *tropy*?
6. Co je cílem skeptika, co stoika a co epikurejce?
7. Jak podle epikurejců uniknout strasti?

6. Novoplatonismus a raně křesťanské myšlení

Osnova tématu (dílčí témata)

- Raně křesťanští myslitelé
- Plótínos a Porfyrios
- Pozdní novoplatonismus, Proklos
- Dionýsius Areopagita
- Jan Scotus Eriugena

Komentář

Studenti by se měli zaměřit na pochopení shod a rozdílů mezi helénistickou a novoplatónskou filosofií a nastupujícím křesťanským myšlením.

Studijní materiály k povinnému prostudování

Povinné: Störig, *Malé dějiny*, díl 2, kap. 3, V.

Povinné: Pieper: *Scholastika*, str. 37–44.

Povinné: *Křesťanství a filosofie*, str. 42–78.

Doporučené: Armstrong, *Filosofie pozdní antiky*, str. 187–226, 229–369, 512–531, 584–602.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Jaké odlišnosti oproti Platónovi přináší novoplatonismus a v čem se s Platónem shoduje?
2. V čem je rozdíl mezi rolí filosofie u Platóna a v novoplatonismu?
3. V čem se liší křesťanský novoplatonismus od pohanského a v čem se shoduje?
4. Jaké nové myšlenky přináší křesťanství do řeckého myšlení?
5. Rozeberte vnímání vztahu mezi křesťanstvím a filosofií v prvních třech staletích křesťanského letopočtu.
6. Porovnejte křesťanský pohled na svět a postavení člověka v něm s pohledem stoickým a (novo)platónským.
7. Porovnejte pojetí zla v křesťanství, platonismu a stoicismu.
8. Vysvětlete pojmy: *emanace*, *látka*, *hypostaze*, *jedno*, *proodos–epistrofé–moné*, *intelekt (nús)*, *duše* a *Bůh* v novoplatonismu.
9. Jakými způsoby či kanály pronikl novoplatonismus do středověkého myšlení?

7. Augustin a jeho doba

Osnova tématu (dílčí témata)

- Novoplatónská inspirace Augustinova myšlení
- Čas
- Duše a trojiční spekulace
- Svoboda a milost

Komentář

K veškerým Störigovým výkladům týkajícím se křesťanského myšlení je třeba přistupovat obezřetně a korigovat je případně uvedenými spolehlivějšími zdroji (viz úvodní poznámka „O knize a autorovi“ českých překladatelů této knihy). Proto není nadále Störig uváděn v povinné (resp. ani doporučené) literatuře. Zájemci o spolehlivý přehled dějin středověké filosofie v češtině necht' využijí především Van Steenberghena; zdaleka nejlepší výklad poskytuje Coplestone.

Studijní materiály

Povinné: *Křesťanství a filosofie*, str. 9–26.

Povinné: *Aurelius Augustinus: Člověk–Říman–Světec*, str. 10–76.

Povinné: Pieper, *Scholastika*, str. 11–22.

Doporučené: L. Karfíková, *Milost a vůle podle Augustina*, Praha: Oikúmené, 2006.

Doporučené: Armstrong, *Filosofie pozdní antiky*, str. 384–469.

Doporučené: Störig, *Malé dějiny*, str. 163–170.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Popište (novo)platónské momenty Augustinova myšlení.
2. Co je čas podle Augustina?
3. V čem spočívala Augustinova kritika manichejců a v čem jeho kritika pelagiánů?
4. V čem byl pro Augustina (novo)platonismus neuspokojivý?
5. V čem je podle Augustina analogie mezi Boží Trojicí a duší?
6. Co je to „obec Boží“?

8. Raná scholastika

Osnova tématu (dílčí témata)

- Boëthius
- Anselm z Canterbury
- 12. století a Petr Abélard

Studijní materiály

Povinné: Pieper, *Scholastika*, str. 23–77.

Povinné: *Křesťanství a filosofie*, str. 27–41, 79–90.

Doporučené: *Univerzálie ve scholastice*, str. 32–71.

Doporučené: Libera, *Středověká filosofie*, str. 248–351.

Doporučené: Anselm z Canterbury, *Fides quaerens intellectum*, str. 3–18.

Doporučené: Otisk, *Na cestě ke scholastice*.

Doporučené: Störig, *Malé dějiny*, str. 177–179.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Která důležitá antická díla měl raný středověk přeložená do latiny, a která naopak neměl?
2. Formulujte Anselmův apriorní důkaz Boží existence
3. Jak se liší satisfakční a redempční teorie?
4. Co je to „kniha sentencí“?
5. Čím je důležitý spis *Sic et non*?
6. Jaké filosoficko-teologické školy působily ve 12. století?
7. Popište základní pozice sporu o univerzálie u Viléma ze Champeaux, Roscellina a Abélarda.

9. Arabská a židovská středověká filosofie

Osnova tématu (dílčí témata)

1. Avicenna
 - kosmologický systém
 - jsoucno jako předmět metafyziky
 - esence a existence
 - absolutně uvažovaná přirozenost
2. Averroës
 - věčnost světa
 - jedinnost intelektu
3. Židovská filosofie
 - Avicbron: univerzální hylemorfismus
 - Maimonides

Komentář

Studenti se především zaměří na pochopení role arabských překladů a komentářů při přenosu Aristotelova díla na latinský Západ a dále na základní uvedené nauky Avicenny a Averroa. Jejich nejdůležitější body budou vyloženy na přednášce.

Studijní materiály

Povinné: Pieper, *Scholastika*, str. 79–84.

Povinné: Störig, *Malé dějiny*, str. 179–182.

Doporučené: *Univerzálie ve scholastice*, str. 72–98.

Doporučené: Libera, *Středověká filosofie*, str. 121–128, 168–188.

Doporučené: Otisk, *Metafyzika jako věda*, str. 9–35.

Doporučené: Steenberghen, *Dějiny středověké filosofie*.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Čím se liší Avicennovo a Averroovo pojetí metafyziky?
2. Vysvětlete rozdíl mezi esencí a existencí u Avicenny.
3. Čím se podle Avicenny liší Bůh od všech ostatních jsoucnů?
4. Co je to „absolutně uvažovaná přirozenost“ (či esence)?
5. Jaké Averroovy nauky jsou problematičné z hlediska islámské a křesťanské víry?
6. Jaké platónské prvky obsahuje Avicennova filosofie?

10. Tomáš Akvinský a 13. století

Osnova tématu (dílčí témata)

- Proměna intelektuálního klimatu ve 13. století: aristotelismus, univerzity, žebrové řády
- Myšlenkové proudy ve 13. století
- Tomáš Akvinský
- Odsouzení v r. 1277

Komentář

Tématu bude věnována podrobnější přednáška.

Studijní materiály k povinnému prostudování

Povinné: Pieper, *Scholastika*, str. 85–106.

Povinné: Pieper, *Tomáš Akvinský*, str. 79–84.

Povinné: *Křesťanství a filosofie*, str. 91–138.

Doporučené: Sousedík, *Jsoucno a bytí*, str. 7–47.

Doporučené: *Univerzálie ve scholastice*, str. 72–98.

Doporučené: Kenny, *Tomáš Akvinský*.

Doporučené: Steenberghen, *Dějiny středověké filosofie*.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Popište hlavní myšlenkové směry 13. století a jmenujte zástupce.
2. Popište platónské aspekty Tomášovy filosofie.
3. Popište aristotelské aspekty Tomášovy filosofie.
4. Popište stoické prvky v Tomášově filosofii.
5. V čem Tomáš navazoval na Avicennu?
6. Vysvětlete význam roku 1277.
7. Popište „scholastickou metodu“.
8. Vysvětlete Tomášovu nauku o individuaci.
9. Vysvětlete Tomášovu nauku o duši.
11. Vysvětlete Tomášovu nauku o přirozeném zákoně.

12. Augustinsko-františkánská tradice, Scotus a Ockham

Osnova tématu (dílčí témata)

- Starší augustinsko-františkánská tradice (Alexandr z Hales, Bonaventura, Jindřich z Gentu)
- Duns Scotus
- Vilém Ockham

Studijní materiály k povinnému prostudování

Povinné: Pieper, *Scholastika*, str. 107–126.

Povinné: *Křesťanství a filosofie*, str. 139–145.

Doporučené: Steenberghen, *Dějiny středověké filosofie*.

Doporučené: Sousedík, *Jan Duns Scotus*.

Doporučené: Chabada, *Ján Duns Scotus*.

Doporučené: Chabada, *Úvod do čítania Jána Dunsu Scota*.

Doporučené: Lička, „Supozice mentálního termínu podle Viléma Ockhama“

Doporučené: *Univerzálie ve scholastice*, str. 119–152, 236–237.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Porovnejte Tomášovo a Scotovo pojetí jsoucna.
2. Porovnejte Tomášovo a Scotovo pojetí metafyziky.
3. V čem spočívá Ockhamův nominalismus?
4. Co je to supozice?
5. Jaké jsou typické teze či důrazy augustinsko-františkánské tradice?